

ένισχυομένης, δισώις παρίσταται πρὸς τοῦτο ἀνάγκη, ὅποιοι ίδιαι-
τέρων βοηθητικῶν μέσων καὶ ὅποιοι τῆς ἀναλύσεως τῶν δεδομένων
τῆς ἐμπειρίας. **Φιλοσοφικὴν** δὲ γνῶσιν καλοῦμεν τὴν προσπά-
θειαν ἔχεινην τῆς νοήσεως, ήτις ἀποσκοπεῖ τὴν εἰς ἐν ὅλον σύν-
δεσιν πάντων τῶν διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς γνῶσεως ἐπιτευχθέν-
των συνειδμῶν, ἵστοι τὴν ἐκ τῶν ἐμπειρικῶν καὶ ἐπιστημονικῶν
γνῶσεων διαμόρφωσιν κοσμοθεωρίας, δυναμένης νὰ ὑποδεῖξῃ
εἰς ἕκαστην τῶν γνῶσεων τούτων τὴν προσήκουσαν αὐτῇ θέσιν.
Δέον δικαίως πάντοτε νὰ ἔχωμεν πρὸς δρθαλμῶν, ὅτι οἱ μεταξὺ^{ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΝ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΝΟΜΟΥ ΠΛΕΥΡΑΣ}
τῶν τριῶν τούτων βαθμίδων θερισταμένη διαφορὰ εἶναι μόνον
διαφορὰ κατ^ο ἐπιφρασιν. **Ἔτι** ἐπιστήμη στηρίζεται ἐπὶ τῶν ἐμπει-
ρικῶν γνῶσεων τοῦ πρακτικοῦ βίου, εἰς δὲ τὸν πριεκτικὸν βίον
τὰ ποτελέσματα τῆς ἐπιστήμης ἀποβιβανούσιν ἀναφιλοφετος αὐτῆς
κατίσις, ἥν οὐτος χρησιμοποιεῖ πινταχοῦ κατὰ τὴν διαγνωστι-
κὴν τῶν πραγμάτων ἔρευναν. **Ἕτοι** φιλοσοφία ἀφ' ἐπέρου βλέπει
ἕκαστην παροτρυννομένην εἰς τὴν συμπλήρωσιν καὶ, ἢν τοῦτο
ῆθελεν εἶσθαι ἀναγκαῖον, εἰς τὴν διόρθωσιν τῶν αὐτοτελῶν ἐπι-
στημονικῶν πεδίων, ἵνα ἀπὸ τῆς γενικῆς τούτων ἀφετηρίας ἐπεκ-
τείνῃ τὴν ἔρευναν καὶ τὴν μελέτην, περὶ οἵν τοισι δισχολοῦνται αὐται.
Ὕποτε δὲ αἱ καθ' ἐκαστα ἐπιστῆμαι δέον νὰ φιλοσοφῶσιν,
ἕστοι καὶ παρὰ τὴν θέλησιν αὐτῶν, ἃνταν θέλωσι νὰ μὴ διαλάθῃ
αὐτὰς τὸ σημαντικότερον μέρος τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν. **Ἄμα**
δὲ ὡς μορφωθῆ ἡ πεποίθησις περὶ τῆς ἀνάγκης τῆς ἀμοιβαίας
συναντιλήψεως καὶ συνεπικουρίας, τόσον δλίγον πλέον οὐ γίνεται
λόγος περὶ ἀγῶνος δυναμένου νὰ συναρθῇ μεταξὺ τῆς φιλοσο-
φίας καὶ τῆς ἐπιστήμης, ὅσον καὶ μεταξὺ τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ
πρακτικοῦ βίου. **Καίτερο** δὲ τοιούτοις τις μεταξὺ τῆς ἐπιστήμης καὶ
τοῦ πρακτικοῦ βίου ἀγῶν ἀναρέρεται εἰς τὰς δέλτους τῆς ιστο-
ρίας, δύναται δικαίως νὰ θεωρηθῇ ὡς ἀπλοῦν μόνον σύμπτωμα
παροδικῆς πλάνης, διτεροῦ ταχέως νὰ ἐξαφανισθῇ πρὸ τῆς ἐπι-
βολῆς τῆς δρθῆς τῶν πραγμάτων ἀντιλήψεως.

III. Ἐπιπλεοντικὴ γνῶσες.

1. Χῶρος καὶ χρόνος, ὡς τυπικὸς συστατικὸς στοιχεῖο τῆς ἐμπειρίας.

Σύμπασα η διὰ τῶν αἰσθήσεων παρεχομένη ἐμπειρία δίδε-
ται εἰς ἥμᾶς ὡς ποικίλον περιεχόμενο, ἐν ᾧ διακρίνομεν **Ὄλην**
τινὰ διευθετημένην καὶ τινὰ **μορφὴν** παριστῶσιν τὸν τρόπον τῆς
διευθετήσεως ταύτης. **Ως** Ὄλην τῆς ἐν λόγῳ ἐμπειρίας θεωροῦ-

μεν τὰ **αἰσθήματα**, ἐν δὲ τῇ μορφῇ διακρίνομεν τὴν γενικὴν τῶν αἰσθημάτων διάταξιν ἐν **χώρῳ καὶ χρόνῳ** καὶ τὸν χωρισμὸν τοῦ οὕτω διατεταγμένου συνόλου τῆς ἐμπειρίας εἰς **αὐτοτελῆ ἀντικείμενα παραστάσεων**. Κατὰ τὸν τρόπον τούτον διαιρεῖται ἡ παραστατικὴ ἐνέργεια εἰς δύο μέρη· εἰς **σύνθεσιν** τῶν αἰσθημάτων εἰς ἐν ἐν **χώρῳ καὶ χρόνῳ** συνυπάρχον περιεχόμενον τῆς ἐμπειρίας καὶ εἰς **ἀνάλυσιν** τοῦ περιεχομένου τούτου εἰς αὐτοτελῆ ἀντικείμενα.

Πλὴν αἱ ἐνέργειαι αὗται τῆς σύνθεσεως καὶ τῆς ἀναλύσεως, καθὼς ἐπίσης καὶ τὰ καθαρὰ μὴ ἀκόμη διατεταγμένα αἰσθήματα καὶ αἱ καθαραί, παντὸς αἰσθημάτος ἀπηλλαγμέναι μορφαὶ τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου δὲν δίδονται εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς ἡμᾶς. Πάντα ταῦτα εἶναι ἀποτελέσματα **λογικῆς** ἀναλύσεως τοῦ περιεχομένου τῆς ἐμπειρίας. Αὐτὸν τοῦτο τὸ περιεχόμενον δίδεται ἡμῖν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς εἰς τινας παραστάσεις, αἵτινες συνδέονται πρὸς ἀλλήλας διὰ σχέσεων χρονικῆς καὶ τυπικῆς συνυπάρξεως. "Οθεν πᾶν ὅτι ἡ λογικὴ ἀνασκευὴ τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας δεικνύει εἰς ἡμᾶς ὡς τελικὸν αὐτῆς ἀποτέλεσμα, εὑρίσκεται τὸ πρῶτον ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ. Οὐχὶ δὲ ὅλιγώτερον ἐνυπάρχουσιν ἐν ταύτῃ τὰ ἐλατήρια, ἀτινα ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀνάλυσιν ἐκείνην, ἀμα ὡς περιέλθωμεν εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ προβῶμεν εἰς τὴν μελέτην τῆς παραστατικῆς ἐνεργείας, εἴτε ἀπὸ ψυχολογικῆς εἴτε ἀπὸ θεωρητικῆς γνωστικῆς ἀπόψεως. Εἰς ἀμφοτέρας δικιώς τὰς περιπτώσεις τὰ ἐλατήρια εἶναι διάφορα. Διὸ δέον νὰ ἔξετασθῇ ἐπικριβῶς ἡ διαφορὰ αὕτη, ἵνα μὴ ἐπέλθῃ σύγχυσις μεταξὺ τῶν δρῶν τῶν δύο τούτων πεδίων τοῦ ἐπιστητοῦ, τοῦθ' ὅπερ θὰ συνέβαινεν εἰς βάρος ἀμφοτέρων.

Εἰς τὴν **ψυχολογίαν** ἐδόθη ἡ πρώτη ἀφορμὴ πρὸς διάκρισιν τῶν τοπικῶν καὶ χρονικῶν μορφῶν ὥποδε τοῦ περιεχομένου τῶν αἰσθημάτων, παρατηρηθέντος, ὅτι αἱ εἰρημέναι μορφαὶ προϋποθέτουσιν ἀμοιβαίς τινὰς ἀλληλεπιδράσεις διαφόρων αἰσθημάτων, καὶ ὅτι αὗται μεταβάλλονται μόνον διὰ τοῦ τρόπου τῆς ἀλληλεπιδράσεως ταύτης, καὶ οὐχὶ διὰ τῶν λοιπῶν ιδιοτήτων τῶν αἰσθημάτων. "Υπῆρξε δυνατὸν ὅπως τοῦτο παρατηρηθῇ ἀκριβέστερον ὃς πρὸς τὸν χρόνον. Εὐθὺς ὅτε κατέστη δυνατὴ ἡ ἀρχικὴ ἐκτίμησις τοῦ χρόνου, ἔδει νὰ ἐπιβληθῇ ἡ ἐποπτεία, ὅτε ἡ διαδρομὴ ἀντικειμενικῶν ἐνεργειῶν, ἥτις διεγείρει ἐν ἡμῖν χρονικὴν τινα παράστασιν, καὶ ἡ ἐκ τῆς διαδρομῆς ταύτης ἀπορρέουσα ἀλληλουχία αὐτοτελῶν αἰσθημάτων συνάδουσι τελείως πρὸς ἀλλήλας καὶ ὅτι αἱ ὑποκειμενικαὶ ἡμῶν χρονικαὶ καταμε-

τρήσεις δύνανται νὰ είναι διάφοροι. "Οθεν ἡ διάκρισις τῶν χρονικῶν σχέσεων ἐγένετο νοητή, τοῦτο μὲν τῇ βοηθείᾳ τοῦ οὔτω δὴ καλουμένου ἀντικειμενικοῦ χρόνου, τουτέστι τῶν ἔξωτερικῶν κινήσεων, ὃς ἐξαρτῶμεν ἐκ τῆς χρονικῆς διαδρομῆς, "τοῦτο δὲ τῇ παρεμβάσει τῶν τε αἰσθημάτων καὶ συναισθημάτων, τῶν συγκροτούντων ἐν ἡμῖν χρονικόν τινα συνειρμόν. Δυσκολώτερον είνε τὸ ξήτημα, ὅπερ ἀφιροῦσε εἰς τὸν χῶρον, διότι εἰς αὐτὸν παρασταται ἡ ἀνάγκη ἀκριβεστέρας ἀναλύσεως τῶν παραστατικῶν ἐνεργειῶν, ἵνα ἀποδειχθῇ, διτι ἡ ἀντίληψις τοῦ χώρου ἐξαρεῖται ἀριθμῶς, καθόδις καὶ ἡ τοῦ χρόνου, ἀπὸ τοῦ περιεχομένου τῶν αἰσθημάτων." Ενεκεν ἀκριβῶς τῆς δυσχερείας ταύτης πλεῖστοι ψυχολόγοι καὶ φυσιολόγοι ἐμπένουσιν ἀκόμη εἰς τὴν γνῶμην του, διτι δὲ χῶρος είνε Ἰδιαίτερα τῆς αἰσθησεως Ἰδιότητος, ἥτις ἐνυπάρχει εἰς τὰ αἰσθητήρια νεῦρα, ὅπως ἀκριβῶς ἡ Ἰδιότητος τῆς αἰσθησεως τοῦ φωτός, τοῦ ἄκουσμα καὶ τῆς πιέσεως.

Πρὸ τῆς παραδοχῆς ταύτης ὑπερχώρητεν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς αἱ ἐμπειρικαὶ γνῶσεις ἡμῖν, αἱ ἀφιρέσσαι εἰς τὰς μεγάλας παρελλαγάς, ὃς ὑπὸ τὸ κράτος τῶν ἐπιδράσεων παθιαρῶς ὑποκειμενικῶν ὅρων υποσταται ἡ ἡμετέραι ἐκτίμησις τοῦ μεγέθους, τῆς ἀποστάσεως, μάλισται δὲ ἡ τῶν σχέσεων τῆς ἐν χώρῳ διατάξεως τῶν πραγμάτων. Άλι ἐμπειρικαὶ αὗται γνῶσεις δὲν ισχυστεν, ὅπερ σποιήσωσιν ἐκποδὸν τὴν εἰρημένην γνῶμην, διότι ἐν εἰώη περιπτώσει θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ἐγερθῇ ἐναντεον αὐτῶν ἡ Ἐνστασις, διτι ἡ εἰς πάντα τὰ αἰσθητὰς ἐνυπάρχουσι τοπικὴ Ἰδιότητος θὰ ἥδονται νὰ μεταβληθῇ ἐπὶ τὸ βέλτιον διὰ σημπληρωματικοῦ τινος συνειρμοῦ παραστάσεων ἢ διὰ μεταγενετέρως ποέμφεως.

"Ἐν τούτοις ἡ περίστασις, διτι οἱ παρίγοντες, οἵτινες προκαπτουσι τὸ πρῶτον ἐκ τῆς ἀλληλεπιδράσεως τῶν καὶ ἡ Εκιστα αἰσθημάτων, καθορίζουσιν ἡδη τὴν ἀρχικὴν ἀνελληψιν χρονικῆς τινος διαδυχῆς, ὑπέβαλε καὶ τὸν χῶρον εἰς παρόμοιον ἀπειστημονικὸν ἔλεγχον. Ὁφελομεν λοιπὸν κατὰ ταῦτα νὰ νοῶμεν καὶ τὸν χῶρον ὡς μορφὴν τῆς διατάξεως των ἡμετέρων αἰσθημάτων, ἥτις δὲν παρεντέθεται εἰς τι ἐξ αὐτῶν ὡς εἰδική τις ἐπιτρόποσθετος Ἰδιότητος, ἀλλ ἥτις γεννᾶται ἐκ τινος ἀμοιβαίες ἀλληλεπιδράσεως των αἰσθημάτων καὶ ἐκ τινος πρὸς ταύτην συναρμοίας συνδετικῆς ἐνεργείας. Ἐγνοεῖται οἶκοθεν, διτι τὰ ἐνταῦθα ὑποδεικνύμενα ψυχολογικὰ ἔλατήρια οὐδὲν κοινὸν ἔχουσι πρὸς μεταφυσικὰς ἢ γνωστικὰς θεωρητικὰς προϋποθέσεις. Ἐάν διδεται ἐκ τῶν προτέρων εἰς τὴν ψυχὴν ἡ ἴκανότης πρὸς ἀμεσον ἀνελληψιν τῶν τοπικῶν σχέσεων, οὐδαμῶς ἐνδιαφέρει τὴν ψυχολογίαν,

εἰφ' ὅσον ἡ λέξις «ψυχὴ» δηλοῖ ὑπερβατικήν τινα ὄντότητα κειμένην ὑπὲρ τὰ ὅρια πάσης ἐμπειρίας. Ἡ ψυχολογία δὲν ἀποσκοπεῖ τὴν ἔρευναν τῆς ὄντότητος ταύτης, ἀλλὰ τὴν μελέτην τῶν γεγονότων τῆς ἥμετέρας ἐμπειρίας. Οθεν, ἐὰν τὰ αἰσθήματα ἐμπεριέχωσιν ἥδη ἐν ἕαυτοῖς τοπικὰς σχέσεις ἢ συνάπτωσι τὸ πρῶτον τοιαύτας, ὡς ἐκ τῆς συνδεούσης ταῦτα πρὸς ὅληλα σχέσεως, εἶνε διὰ τὴν ψυχολογίαν ζήτημα, ὅπερ ἀφορᾷ ἀπλῶς εἰς τὴν ἐμπειρίαν Διὰ τοῦτο δὲ ἀκριβῶς καὶ ὁ ἴσχυρισμὸς τῆς θεωρίας τῆς γνώσεως, ὅτι ὁ χῶρος, ὅμοίως πρὸς τὸν χρόνον, εἶνε διάταξις πολυμεροῦς τινος συνειδοῦς καὶ κατ' ἀκολουθίαν δέον οὗτος νὰ διακρίνεται, ἀπὸ λογικῆς ἀπόψεως, τοῦ ὑλικοῦ περιεχομένου τοῦ δευτέρου, οὐδεμίαν ἔχει διὰ τὸν ψυχολόγον σημασίαν. Ισως ἡ λογικὴ αὕτη διάκρισις οὐδαμῶς προσικονίζεται ἐν τῇ ἐνότητι τῆς ψυχικῆς ἐνεργείας, διότι ἡ ἐνέργεια αὕτη ὑφίσταται ἥδη ἐκ τῶν προτέρων πρὸς πάσης διανοήσεως, ἐνῷ ἡ λογικὴ διάκρισις εἶνε ἀποτέλεσμα τῆς ἐπιστημονικῆς τῶν ἥμετέρων παραστάσεων ἀνολύσεως.

Τὰ ἀνωτέρω ἐκτεθέντα ὑποδεικνύουσιν ἥδη τὴν κατεύθυνσιν τῶν παραγόντων ἐκείνων, οἵτινες καθοδηγοῦσι τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως ἐν τῇ διακρίσει τῆς τοπικῆς καὶ χρονικῆς μορφῆς ἀπὸ τοῦ περιεχομένου τῶν αἰσθημάτων. Ἡ θεωρία τῆς γνώσεως, χωρὶς νὰ λαμβάνῃ ὑπὸ διψιν τὰς ἐμπειρικὰς σχέσεις τῶν αὐτοτελῶν συστατικῶν στοιχείων τοῦ περιεχομένου τῶν παραστάσεων, δέον νὰ προβαίνῃ ἀπὸ λογικῆς ἀπόψεως εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ περιεχομένου τούτου, ἀκριβῶς ὅπως δίδεται εἰς ταίτην, πράττει δὲ ὄντως τοῦτο, δτὲ μὲν ὑποδεικνύουσα τὴν ἐν αὐτῷ ὑπαρξιν ὀρισμένων τινῶν ἀφηρημένων στοιχείων, δτὲ δὲ διερεύνωσα τὴν λογικὴν τῆς διακρίσεως ταύτης τῶν στοιχείων ἀρχήν, δτὲ δὲ πειρωμένη ὅπως ἀνεύρῃ τὸν λόγον τῆς σημασίας τῆς ἐν λόγῳ διακρίσεως. Ἡ γενικὴ ἔννοια, ἀφ' ἣς ἀφορμᾶται ἡ διάκρισις τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς τῆς ἥμετέρας αἰσθησιακῆς ἀντιλήψεως, εἶνε ἡ ἔννοια τῆς συναρτήσεως. Αὕτη προϋποθέτει ἀφ' ἐνὸς μὲν ἀριθμὸν τινα αὐτοτελῶν στοιχείων, ἀφ' ἐτέρου δὲ σχέσεις τινὰς συνδεούσας τὰ στοιχεῖα ταῦτα πρὸς ὅληλα. Ἔννοεῖται οἶκοθεν, ὅτι εἶνε εὐχερῆς ἡ ἐπὶ τοῦ περιεχομένου τῆς ἐμπειρίας τῶν ἔννοιῶν τούτων ἐφαρμογή, ἀμα ὡς πράγματι καταρτισθῶσιν αὕται. Αἱ εἰρημέναι ὅμως ἔννοιαι παρέχονται εἰς ἥμᾶς ὑπὸ αὐτοῦ τούτου τοῦ περιεχομένου τῆς συνειδήσεως, δπόθεν αὕται μεταφέρονται εἰς ἄλλας τινὰς μορφὰς τῆς ἔννοιας τῆς συναρτήσεως. Μάλιστα δὲ πρέπει ἐνταῦθα ν' ἀναφέρωμεν, ὅτι αἱ δευτερεύου-

σαι αὐται μορφαι, ὡς αἱ ὑπὸ τῶν μαθηματικῶν ἐν τοῖς διαφόροις ἀριθμητικοῖς συστήμασιν ἐπὶ παραδείγματι συγχροτούμεναι, ἂν δὲν εἶναι ἀπλᾶ ἀφηρημένα ἀξιώματα μὴ δυνάμενα νὰ γίνωσι παραστατά, ἔχουσι πάλιν ἀνάγκην τῆς βοηθείας τοῦ περιεχομένου τῆς ἐμπειρίας· ἐκάστη παραστατὴ συνάρτησις δέον νὰ εἶναι ἡ διάταξις περιεχομένου τινὸς αἰσθημάτων ἐν τοπικῇ ἢ χρονικῇ μορφῇ. Πᾶσα διάκρισις μᾶς μὴ καθ' ἑαυτὴν διατεταγμένης ὅλης καὶ μᾶς τὴν ὅλην ταύτην διευθετούσης μορφῆς στηρίζεται συνεπῶς ἐπὶ τῆς συναρτήσεως τῆς ἐμπειρίας.

"Οθεν ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ ἐνυπάρχουσιν οἱ ὅροι ἔκεινοι, οἵτινες προκαλοῦσι τὴν διάκρισιν μεταξὺ ὅλης καὶ μορφῆς, καθιστῶντες οὕτως ἐρικτήν οὐχὶ μόνον τὴν συγκρότησιν ἐτέρων ἐν τα τῇ χρονικῇ καὶ τοπικῇ μορφῇ περιλαμβανομένων συναρτήσεων, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀφηρημένον προσδιορισμὸν τῶν συναρτήσεων ἔκεινων, αἵτινες δὲν δύνανται νὰ πραγματοποιηθῶσιν ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ.

"Ως πρὸς τὴν εἶρεσιν ὅμως τῶν ὅρων τούτων, οὐδεὶς μίαν σημασίαν ἔχει ἡ περιστασις, ὅτι ἡ ψυχολογικὴ ἀνάλυσις ἀπὸ τῆς εἰρημένης ἐμπειρικῆς ἀφετηρίας ἀφορμούμενη προέβη εἰς ἀντίστοιχον τινὰ διάκρισιν. Ἐν τῇ σχέσει ταύτῃ εἶναι ἥδη καταφανὲς τὸ γεγονός, ὅτι ἡ λογικὴ ἔκεινη ἀναίλυσις, οἵτις ἀγείρει μᾶς εἰς τὸ ν' ἀντιληφθῶμεν τὴν ἐμπειρίαν ὡς αὐνόλον, συγκεκριμένον ἐκ πολλῶν συνδιατεταγμένων μερῶν, προηγήθη κατὰ πολὺ τῆς ψυχολογικῆς ἀναλύσεως, καθ' ἣν ὁ χῶρος καὶ ὁ χρόνος εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς συνδετικῆς σχέσεως τῶν αἰσθημάτων. Τοῦτο εἶναι κατάδηλον ὡς πρὸς τὸν χῶρον, ὑποδηλοῦται ὅμως ἥδη συντομός καὶ ὡς πρὸς τὸν χρόνον ἐν τῇ ἀπλοῦντῇ ἔκεινῃ ἀντιλίψει, ἵνα ἔσχεν ἀρχικῶς καὶ ἡ ἐπιστήλη, ὅτι δηλαδὴ ὁ χρόνος εἶναι ἐν πρώτοις ἀντικειμενική τις ἐνέργεια, πρὸς ἣν ἡ χρονικὴ παράστασις ἥμιττην εὑρίσκεται ἐν τῇ αὐτῇ σχέσει, ἐν τῇ καὶ πᾶσι ἄλλῃ παραδίδεταις πρὸς τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς, οἵτοι καθ' ὃν τρόπον σχετίζεται ἡ εἰκὼν πρὸς τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἐγγραφούμενου. Επειδὴ δὲ ἐπίσης ἐνταῦθα, καθὼς τοῦτο αὐτιζεται ἄλλως κατὰ πᾶσαν ἀπλοῦντὴν διανόησιν, εἰς τὴν εἰδώνα ταύτην ἀπεδίδοντο τὰ αὐτὰ οἷα καὶ εἰς τὸ ἀντικείμενον χαριστηριστικὰ γνωρίσματα, προστιθεμένου μόνον εἰς ἔκεινην τοῦ ὑποκειμενικοῦ γνωρίσματος, δηλαδὴ τῆς διακρίσεως, ὅτι τῇ ἐν λόγῳ εἰκὼν εἶναι μόνον μία φανομενικὴ ἀναπαράστασις τῆς πραγματικότητος, γίνεται φανερόν, ὅτι ἡ ἀρχαϊκὴ ψυχολογία ἐνός τὸν χρόνον ἀκριβῶς καθὼς καὶ τὸν χῶρον, ἵνα τι εἰς τὴν ὅλην τῶν αἰσθημάτων ἀντίκον συστατικὸν μέρος τῶν ἥμιττων παραπτάσσειν. Ἐν τοῖς

καὶ ἐν τῇ διανοητικῇ βαθμίδι ταύτῃ εἶχον ἥδη ἀπὸ λογικῆς ἀπόψεως διακρίνει ἀκριβέστατα τὴν καθόλου χρονικὴν διαδρομὴν ἀπὸ τῶν ἴδιαιτέρων χρονικῶν γεγονότων, ὡς διέκρινον ἥδη τὸν χῶρον ἀπὸ τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ.

Εἰς ἀμφοτέρας ταύτας τὰς περιπτώσεις ἡ πλάνη προήρχετο ἐκ τοῦ ὅτι ἔθεώρουν τὴν διευθετοῦσαν μορφὴν οὐχὶ ὡς πρὸς τὴν καταγωγὴν καὶ τὴν σχέσιν αὐτῆς πρὸς τὰ λοιπὰ στοιχεῖα τῶν παραστάσεων, ἀλλ᾽ ὡς αὐτοτελῆ παράστασιν περιλαμβάνουσαν ἴδιαιτερόν τε ὑλικὸν περιεχόμενον. Εἰς τοιαύτην παράστασιν ἔδει βεβαίως ν' ἀνταποκρίνεται αὐτοτελές τι ἀντικείμενον, τοιοῦτο δὲ ἀντικείμενον ἥτο δ κενὸς χῶρος καὶ δ κενὸς χρόνος, οἵτινες ὑπελαμβάνοντο ὡς κενὰ ἀγγεῖα, ἐμπερικλείοντα δλόνιληρον τὸ τοπικόν καὶ τὸ χρονικὸν περιεχόμενον. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἔξηγεῖται σαφῶς ἡ περίεργος διαφωνία ἐν τῇ ἀρχικῇ ἐποπτείᾳ τοῦ χώρου καὶ χρόνου, ἥτις προήρχετο βεβαίως ἐκ τῆς συγχύσεως τῆς λογικῆς πρὸς τὴν ψυχολογικὴν ἄποψιν. Τὸν χῶρον δηλονότι καὶ τὸν χρόνον ἔθεώρουν ψυχολογικῶς μὲν ὡς αὐθυπάρκτους παραστάσεις, αἵτινες πρὸς τῷ περιεχομένῳ αὗτῶν εἶχον καὶ αὐτοτελῆ τινα ὑπόστασιν ἀπὸ λογικῆς δὲ ἀπόψεως ἐπροθυμοποιοῦντο νὰ ἔρμηνεύσωσι ταύτας ὡς μορφὰς καθοριζούσας ἀπλῶς τὰς πρὸς ἄλληλας σχέσεις τῶν παραστάσεων. "Οσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σύνδεσιν ταύτην τῆς ἔννοίας τῆς ὑλῆς πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς μορφῆς, ἢ προμνημονευθεῖσα εἰκὼν τῶν κενῶν ἀγγείων εἶνε τόσον ἐπιτυχῆς, ὃστε ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ δὲν δύναται σχεδὸν πλέον νὰ κληθῇ εἰκὼν. Ἡ εἰρημένη ψυχολογικὴ πλάνη δὲν προήρχετο ἐκ τοῦ ὅτι τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον ὑπελάμιβανον ὡς ὑλικὸν τῶν παραστάσεων καὶ ἐκ τοῦ ὅτι δὲν ἔνοησαν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τούτους ὡς ἀμοιβαίαν τινὰ ἀλληλεπίδρασιν τῶν αἰσθημάτων, ἀλλ' ἐκ τοῦ ὅτι καὶ τὸν χρόνον καὶ τὸν χῶρον ἔθεώρουν ὡς αὐθυποστάτους παραστάσεις, δυνάμενας νὰ ὑπάρξωσιν ἀνεξαρτήτως τῶν μονομερῶν τοπικῶν καὶ χρονικῶν παραστάσεων. Ἐὰν αἱ χρονικαὶ καὶ τοπικαὶ σχέσεις ἐνυπάρχωσιν ἐν τῇ ὑλῇ τῆς αἰσθήσεως ἢ ἐὰν γεννῶνται αὗται τὸ πρῶτον ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα συνδέσεως τῶν αἰσθημάτων, δύναται, ὡς παρετηρήσαμεν ἀνωτέρω, νὰ καθορισθῇ μόνον ἐμπειρικῶς ὑπὸ τῆς ψυχολογίας. Ἄλλ' ἐὰν δὲ χῶρος καὶ δὲ χρόνος ψυχολογικῶς ἐνυπῆρχον ἐν τῇ ὑλῇ τῆς αἰσθήσεως, ἔδει νὰ νοῶνται ὡς ἀδιαίρετα συστατικὰ στοιχεῖα αὗτης, καθὼς ἐπὶ παραδείγματι ἡ ποιότης καὶ ἡ ἔντασις τῆς αἰσθήσεως, αἵτινες οὐδέποτε δύνανται νὰ χωρισθῶσιν ἀπ' ἄλληλων. "Οθεν ἡ ὑπαρξίας κενοῦ χρόνου καὶ κενοῦ

χώρου ή αἱ παραστάσεις τοιούτων κενῶν μορφῶν τόσον ἀποκλείονται ὑπὸ τὴν προϋπόθεσιν ταύτην, ὅσον ὑπὸ τὴν ἔτέραν προϋπόθεσιν, ὅτι ἀμφότεραι αὗται αἱ μορφαὶ τῆς ἐμπειρίας δεικνύουσιν ἀπὸ ψυχολογικῆς ἀπόψεως οὐχὶ αὐτοτελῆ αἰσθήματα, ἀλλὰ σχέσεις τῶν αἰσθημάτων.

Ἐὰν πρὸς τοῖς εἰρημένοις μαρτυρίοις παρίστατο ἡ ἀνάγκη καὶ ἄλλης ἀποδεῖξεως ἐν σχέσει πρὸς τὴν προτεραιότητα τῆς λογικῆς διακρίσεως, θὰ ἴδομενο τὸ εὐρεθῆ τοιαῦτη καὶ ἐν τούτῳ, ὅτι ἡ ψυχολογικὴ θεωρία, ἵτις ἀπὸ ὀρισμένων τινῶν ἐμπειρικῶν σημείων ἀφορμωμένη παρεδέχετο τὴν γένεσιν τῶν χρονικῶν καὶ τοπικῶν μορφῶν τῶν παραστάσεων ὡς προερχομένην ἐξ οἷων δήποτε συνδέσεων, ἐν μέρει μὲν ἐστηρίζετο ἐπὶ τῶν ὑπὲρ τὰ δρια τῆς ψυχολογικῆς ἐρεύνης κειμένων λογικῶν ἐλασηρίσων, ἐν μέρει δὲ προσέδιδε λογικὴν χροιάν εἰς τὰς ψυχολογικὰς ἐνεργειας, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διτοῖων ἡρμήνειας τὴν ἀντίληψιν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Οὗτος ἡ ψυχολογικὴ θεωρία τοῦ Ἐρβάρτου οὐδαμῶς στηρίζεται ἐπὶ ἐμπειρικῶν ψυχολογικῶν διεδομένων, ἀλλὰ ἀποκλειστικῶς μόνον ἐπὶ παρατηρήσεων ἀφορμωσῶν εἰς τὰς διαφορούσσεις συναρτήσεις, αἵτινες, ἐν σχέσει πρὸς τὴν ψυχολογικὴν τοῦ ξητήματος ὅψιν, εἶναι καθ' ὅλον ἀδιαίρετοι.¹ Η μετατροπὴ διμος αὕτη τῶν ψυχολογικῶν συνδέσεων εἰς λογικὰς ἐνεργειας ὑπῆρξεν δι συνήθης τρόπος, ὃν ἀπὸ τοῦ Berkeley μέχρι τοῦ Schopenhauer ἥκολον θῆταν οἱ φιλόσοφοι ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ τῆς γενέσεως τῆς αἰσθητικῆς ἐμπειρίας. Η ερμηνισθεῖσαι ἐρμηνείαι γίνεται πρόξενος συγχύσεως οὐχὶ μόνον διότι ἐκλιματίζεται τὴν ἐμπειρίαν ὡς λογικήν τινα ἐνέργειαν τῆς νοήσεως, — τοιούτοις διότι εἶναι αὕτη, — ἀλλὰ πρὸ παντὸς διότι παραδέχεται, ὅτι αἱ ἐννοιαὶ, οὓς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀποδίδομεν εἰς τὴν ἐμπειρίαν, ἐνυπάρχουσιν ἐν αὐτῇ ἐκ τῶν προτέρων. Τούτο ἀκριβῶς ἕπειται δι Schopenhauer, ὃστις, διορέντος ὅτι τὰ ἐν τῷ ἐκτὸς κόσμῳ ἀντικείμενα δέοντα νὰ νοῶμεν ως αἰτίαν τῶν ἡμετέρων παραστάσεων, ἀθεωρεῖ τὴν αἰσθητικὴν ἐμπειρίαν ὡς τινα ἐπὶ τοῦ θεμελιώδους νόμου τῆς αἰτιότητος συντελουμένην ἐνέργειαν. 'Αλλ' ἐν τῇ ἀρχεγόνῳ ἐμπειρίᾳ τὸ ἀντικείμενον καὶ ἡ παράστασις εἶναι ἐν καὶ τὸ αὐτό. 'Οθεν οὐδαμῶς δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἡ ἴδεα τῆς διακρίσεως αὕτην. Η διάκρισις αὕτη εἶναι μᾶλλον ἀποτέλεσμα διανοήσεως, ἥτις, στηριζομένη ἐπὶ τῆς μεταξὺ τῶν εἰκόνων τῆς φαντασίας καὶ τῆς μνήμης καὶ τῆς ἀμέσου ἐμπειρίας ὑφισταμένης διαφορᾶς, δύναται τὸ πρῶτον εἰς τὸ νὰ ἔξαρτωμεν φυσιολογικῶν

κῶς καὶ ψυχολογικῶς ἀπὸ τῆς σχέσεως τῆς αἰτιότητος τὴν σχέσιν τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὴν παράστασιν αὐτοῦ.

2. Γενικοὶ δροὶ τῆς γενέσεως τῶν τυπικῶν οἰνοιῶν.

Καὶ ἂν ἀκόμη τῇ ἀληθίᾳ αἰτίᾳ τῆς λογικῆς ἀναλύσεως πατῶν τῶν παραστάσεων εἰς ὑλικὰ καὶ τυπικὰ συστατικὰ στοιχεῖα εἶνε καθ' ἑαυτὴν ἀποκλειστικῶς λογική, οὐχ τον δύνανται νὰ ὑπάρξωσι **δύο μόνον** δροὶ ἀφορῶντες εἰς ταύτην τὴν διάκρισιν.⁶ Ο πρῶτος τούτων ἔγκειται ἐν τῇ ἀνεξαρτήτῳ μετατροπῇ τῶν ὑλικῶν καὶ τυπικῶν συστατικῶν στοιχείων, δι δεύτερος ἐν τῇ σταθερότητι τῶν γενικῶν ιδιοτήτων τῶν τυπικῶν συστατικῶν στοιχείων.

«Ἀνεξαρτητὸν μετατροπὴν» λέγοντες νοοῦμεν ἐνταῦθα τὴν μεταβολὴν στοιχείων τινῶν τῆς ἐμπειρίας, καθ' ᾧν στιγμὴν τὰ λοιπὰ στοιχεῖα αὐτῆς μένουσιν ἀμετάβλητα. Κατὰ τὴν ἕννοιαν ταύτην δύνανται εἰς τι ἐκ δύο παραγόντων **A** καὶ **B** συγκροτούμενον προϊὸν τῆς ἐμπειρίας νὰ ἐπέλθωσιν αἱ ἐπόμεναι μετατροπαί· δύνανται δὲ παράγων **A** νὰ μεταβληθῇ, δὲ **B** νὰ μείνῃ ἀμετάβλητος, ἢ δὲ **B** νὰ μεταβληθῇ, δὲ **A** νὰ μὴ ὑποστῇ οὐδεμίαν μετατροπήν, ἢ νὰ μεταβληθῶσιν ἀμφότεροι οἱ **A** καὶ **B** παραγόντες. Ἐννοεῖται, δτι μόνον εἰς τὰς δύο πρώτας περιπτώσεις αὐτὴ αὕτη τῇ ἐνέργεια ἐμφαίνεται ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ ὡς ἀνεξαρτητος. Κατὰ τὴν τρίτην περίπτωσιν δὲν συμβαίνει τοῦτο, διότι ἐνεκεν τῶν ἐν τῇ ἐμπειρίᾳ χρονικῶν τεκμηρίων τῆς ἐποπτείας ἀμφότεραι αἱ μεταβολαὶ δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἀντίστοιχοι.

Οἱ δροὶ καθίστανται πολυπλοκώτεροι ὅταν οἱ προϋποτιθέμενοι παραγόντες **A** καὶ **B** δὲν εἶνε **ἀπλοῖ**, ἀλλ' ἑκάτερος τούτων σύγκειται ἐξ ἀριθμοῦ τινος στοιχείων, δτε δύνανται νὰ προκύψῃ ἐντεῦθεν τῇ προϋπόθεσις, δτι μόνον τινὰ ἐκ τῶν στοιχείων τούτων μεταβάλλονται, ἐνῷ ἀλλα στοιχεῖα μένουσιν ἀμετάβλητα. Ἐνταῦθα βλέπομεν, δτι τῇ περίπλοκος αὕτη περίπτωσις παρατηρεῖται ἐν τῷ περιεχομένῳ τῆς ἐμπειρίας. Διότι, ἐὰν ὑποθέσωμεν δτι ἀφ' ἐνδές μὲν τῇ ὑλῃ ἀφ' ἐτέρου δὲ τῇ χρονικῇ καὶ τυπικῇ μορφῇ ἀποτελοῦσι τεὺς μνημονευθέντας ἐκείνους δύο παραγόντας, θὰ παρατηρήσωμεν, δτι εἰς ἀμφοτέρους εἶνε νοητὴ τῇ ὑπαρξίᾳ μεγάλου ἀριθμοῦ στοιχείων, ὃν ἔκαστον δύνανται νὰ μεταβάλλεται ἀνεξαρτήτως τῶν λοιπῶν. Ἐὰν δηλαδὴ ὑποθέσωμεν, δτι αἱ δύο ἐν τοῖς ἀνωτέρῳ μνημονευθεῖσαι περιπτώσεις τῆς μονομεροῦς τοῦ **A** καὶ **B** μεταβολῆς ἦσαν, ἐν σχέσει πρὸς ἀμφο-

τέρους τοὺς παράγοντας καὶ τὰ στοιχεῖα αὐτῶν, αὐθί^ς δικληρίαν δημοιαί, οὐδεὶς εἰς τὰς ἀνεξαρτήτους τιάτας μεταβολάς, ὡς τοιαύτας, θὰ υπῆρχε λόγος, ὥστες θεωρήσωμεν τοὺς εἰρημένους παράγοντας ως διαφόρους ἄλλις. Κατὰ τὴν περίπτωσιν ταύτην οὐδὲν ὑπάρχει χαρακτηριστικὸν γνώρισμα καὶ τὸ εἶδος τῆς μεταβολῆς, δι’ οὗ τὰ στοιχεῖα **Α** θὰ ηδύναντο νὰ διεκριθῶσιν ἀπὸ τῶν στοιχείων **Β**. "Οθεν εἶσαι αἱ τοιούτου εἴδους μεταβολαὶ θὰ ῥιδήγουν εἰς τιόνιν τὴν διάκρισιν τῶν στοιχείων, οὐχὶ δὲ εἰς τὴν τῶν παραγόντων. Εὔκολον δημοσ εἶναι νὰ ἴδωμεν, διτὶ ἐν τῇ σχέσει τῆς ὕλης τῶν αἰσθημάτων πρὸς τὴν τοιωτὴν καὶ χρονικὴν μορφὴν τῶν παραστάσεων δὲν συμβαίνει τοιοῦτόν τι. Τοιαύτη μετατροπὴ τῆς ὕλης τῶν αἰσθημάτων δύναται μᾶλλον νὰ συμβῇ ἀνεν ταυτοχρόνου μεταβολῆς τῶν μορφῶν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Τούτωντίον οὐδέποτε δύναται νὰ μεταβληθῶσιν αἱ μνημονεύσεῖσαι αἵτιαι μορφαῖ, χωρὶς ἐν ταῦτῃ νὰ ἐπέλθῃ στοιά τις ἀλλοίστις ἐν τῇ ὕλῃ τῶν αἰσθημάτων. Τὸ χρῶμα δὲι παραδεγματι σῶματος τίνος δύναται νὰ μεταβληθῇ, ἐνῷ αἱ γεωμετρικαὶ τούτου ἰδιότητες δὲν ἀλλοιοῦνται τὸ παρόπαν· οὐδέποτε δημοσ δύναται νὰ μεταβληθῇ ἢ μορφὴ αὐτοῦ, χωρὶς νὰ ἐξαριενισθῶσι τινὰ ἐν τῶν ἥδη ἴσταρχόντων αἰσθημάτων, ἢ χωρὶς νὰ γεννηθῶσι νέα τοιωτα. Καθ’ ὃν τρόπον ὁ χῶρος σχετίζεται πρὸς τὰς αὐτοτελεῖς ἀντικείμενικὲς παραστάσεις, οὕτω καὶ ὁ χρόνος συνδέεται πρὸς τὴν παράστασιν τῆς πορείας τῶν φραινομένων. Λανιάμαθε νὰ νοήσωμεν διάφορα κατὰ τὸ περιεχόμενον γεγονότα ἐν μιᾷ καὶ τῇ αὐτῇ χρονικῇ στιγμῇ, ἀδυνατοῦμεν δημοσ νὰ νοήσωμεν ὃς μεταβαλλομένην αἵτιν τιάτιν τὴν χρονικὴν τροχιάν, ἀνεν σχετικῆς μεταβολῆς τῶν ἰδιοτήτων τῆς διαδρομῆς τῶν φραινομένων, ὁφοῦ μάλισται ἢ διαδρομῆι αἵτι καὶ ἐν ἀπομένῃ κατὰ ποιότητα παθερά, αἱ αἵτιαι χρονικαὶ στιγμαὶ συμπίπτουσι νῦν πρὸς ἔτερη περιεχόμενα παραστάσεων. Οὕτω, παρὸτε εἶσαι τὴν μεταβολὴν τῶν παραστάσεων, τὰ τυπικὰ τοῦ περιεχομένου τῆς ἐμπειρίας συστατικὰ στοιχεῖα δύνανται, ἀνεξαρτήτως τῆς μεταβιλλομένης ὕλης τῶν αἰσθημάτων, νὰ μένωσιν ἀναλλοίσται, ἐνῷ ἢ μεταβολὴ αὐτῶν συνεπάγεται καὶ τινὰ σχετικὴν ἐν τῇ ὕλῃ τῶν αἰσθημάτων μετατροπήν.

Τὸ δεύτερον θεμελιῶδες χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν τοπικῶν καὶ χρονικῶν μορφῶν, ἵτοι ἡ σταθερότης τῶν γενικῶν ἰδιοτήτων αὐτῶν, ἥδυνίθη τότε μόνον νὰ διακριθῇ ἀπὸ λογικῆς ἀπόψεως, ὅτε αἱ ἰδιότητες αἵτιαι διεχωρίσθησιν ἀπὸ τοῦ περιεχομένου τῶν αἰσθημάτων διὰ τοῦ εἶδος μνημονεύσεός τους

χαρακτηριστικοῦ γνωρίσματος τῆς ἀνεξαρτήτου αὐτῶν ὑποστάσεως. Διότι μόνον ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γεννηθῇ ἡ παράστασις, διὰ τὸ περιεχόμενον εἶνε, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἴδιότητας τῆς τοπικῆς καὶ χρονικῆς μορφῆς, ἀδιάφορον, καὶ διὰ θὰ ἐπετρέπετο εἰς ἡμᾶς νὰ νοήσωμεν ταύτην ὡς περιλαμβάνουσαν πανταχοῦ ἔνιαῖον περιεχόμενον. Ἡ διὰ τοῦ τρόπου τούτου ἀπὸ παντὸς ἴδιαιτέρου περιεχομένου ἀποσπωμένη αὕτη μορφὴ εἶνε ἡ καλουμένη καθαρὰ παράστασις τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου.⁴ Ἡ εἰρημένη μορφὴ δύναται νὰ κληθῇ παράστασις, ἢτρ' ὅσον φανταζόμεθα ἐν αὐτῇ οἷον δήποτε, ἄλλως τελείως δημογενές, περιεχόμενον. Μεταβάλλεται δημοσιὸς ἡ παράστασις αὕτη εἰς ἔννοιαν ἀμάρα ὡς συνδεθῆ πρὸς ταύτην ἢ ἵδεα, διὰ τὸ πρὸς ἀναπαράστασιν τῆς μορφῆς ἐκλεγὲν περιεχόμενον εἶνε ἀδιάφορον, δυνάμενον ν^ο ἀναπληρωθῆ τυχὸν παρ' οἷον δήποτε ἄλλου. Κατὰ τὸν ὑποδειχθέντα τοῦτον τρόπον συντελεῖται ἡ ἀνάλυσις τοῦ περιεχομένου τῆς ἐμπειρίας εἰς ἥλιτρην καὶ μορφὴν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σχέσιν τῶν παραγόντων πρὸς ἔννοίας, αἵτινες δύνανται νὰ λάβωσι τότε μόνον σταθερὰν ὑπόστασιν, δταν ὠρισμένα τινὰ συστατικὰ στοιχεῖα ἐκτοπισθῶσιν ἀπὸ τῆς πραγματικῆς παραστάσεως. Ὡς πρὸς τὴν καθαρὰν αἴσθησιν, δὲν πρέπει νὰ λαμβάνωμεν ὑπ^ορψιν τὴν τοπικὴν καὶ χρονικὴν διάταξιν αὐτῆς, καθὼς ἐπίσης ὡς πρὸς τὴν τοπικὴν καὶ χρονικὴν παράστασιν δέον νὰ μὴ ἔχωμεν πρὸ διφθαλμῶν τὸ πραγματικὸν περιεχόμενον τῆς αἴσθησεως, ἢτοι πρέπει νὰ νοῶμεν αὐτὸν ὡς δυνάμενον ν^ο ἀντικατασταθῆ παρ'⁵ οἷον δήποτε ἄλλου περιεχομένου.⁶ Εντεῦθεν προκύπτει, συμφώνως πρὸς τὰ λεχθέντα, μεταξὺ ἀμφοτέρων συγχρόνως τῶν περιπτώσεων σημαντική τις διάνοιασις, ἢτις εἶνε συναρήγησ πρὸς τὴν ἐξάρτησιν τοῦ περιεχομένου τῶν αἴσθημάτων ἀπὸ τῆς ἀνεξαρτήτου μεταβολῆς τῆς χρονικῆς καὶ τοπικῆς μορφῆς. Δυνάμεθα κατὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ κάμνωμεν αἴσθητὴν τὴν ἀφηρημένην μορφὴν τοῦ χώρου καὶ χρόνου, ἀπονέμοντες εἰς ταύτην οἷον δήποτε ἔνιαῖον περιεχόμενον· οὐδέποτε ὅμως θὰ δυνηθῶμεν νὰ καταστήσωμεν παραστατίλην κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον τὴν ἀφηρημένην ἔννοιαν τῆς αἴσθησεως, χωρὶς νὰ ἔχωμεν ἐν ταῦτῷ ὑπ^ορψει τὴν ἢν ἀποδίδομεν εἰς τὴν αἴσθησιν ταύτην τοπικὴν καὶ χρονικὴν μορφήν. Διότι ἀμάρα ὡς θελήσωμεν νὰ μεταβάλωμεν τὴν εἰρημένην μορφὴν ἐν τινὶ σταθερῷ περιεχομένῳ αἴσθημάτων, θὰ μεταβληθῶσι, τούλαχιστον κατὰ τὸ ποσὸν αὗτῶν, καὶ αὗτὰ ταῦτα τὰ αἴσθηματα.⁷ Εν τῷ σημείῳ τούτῳ ἔγκειται ἀκριβῶς ὁ ἀποχρῶν λόγος τῆς ἀντιλήψεως, διὰ ὃ χῶρος καὶ ὁ χρόνος

ἀποτελοῦσι τὸ μεταίχμιον μεταξὺ τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἐννοιῶν, ὅτι οὗτοι εἶναι παραστάσεις καθαρᾶς τυπικῆς μορφῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐν ᾧτι, ἔνεκεν τῆς σημαντικῆς ἐκείνης ιδιότητος τῆς ἀφορώσης εἰς τὴν μεταβολὴν τῶν αἰσθημάτων καὶ τὴν σταθερότητα τῆς μορφῆς, ἐξακολουθήσωμεν νὰ καλῶμεν τόν τε χῶρον καὶ χρόνον μορφὰς τῆς ἐμπειρίας, κατ' οὐδένα λόγον πρέπει νὰ συνδεθῇ πρὸς τὴν δινομασίαν ταύτην ἡ προσπέρθεση, ὅτι αἱ μνημονεύσεῖς αἵτινες μορφαὶ δὲν εἶναι συγχρόνως καὶ ἔννοιαι. Τὸ κριτήριον πραγματικῆς τυνος διαιρεσθεσκος τῶν ἐννοιῶν ἔγκειται μᾶλλον ἐν τῇ μεθ' ἑκάστης συγκεκριμένης πραγματοποίησεως τῆς χρονικῆς παραστατικότητος συνδεομένη ἔννοιᾳ, καθ' ἣν τὸ ἐκλεγέν περιεχόμενον τῆς ἐμπειρίας εἶναι ἀδιάφορον ἐν οχέσει πρὸς τὴν ἀντίληψιν τῆς μορφῆς.

Ἐπὶ τῆς οἰοντοῦ προαιρετικῆς τιμής ἐνδογῆς τοῦ περιεχομένου τῶν αἰσθημάτων στηρίζεται καθ' ὅλοκληρον τὸ διὰ τὴν ἀντοτελῆ ἔρευναν τῶν μορφῶν τῆς ἐμπειρίας σημαντικότατον χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς σταθερότητος τῶν ιδιοτήτων αὐτῆς. Λίγονικαὶ καὶ τοπικαὶ ιδιότητες θεωροῦνται ὡς σταθεραὶ, διότι δυνάμεθα νὰ νοῶμεν, ὅτι ἑκαστον οἷον δίκτοτε μέρος τοῦ χώρου ἀποσπᾶται ἀπὸ τοῦ περιβιβλλοντος αὐτὸς διαιτήματος, ὡς καὶ καθὲν οἷον δίκτοτε μέρος τοῦ χρόνου ἀποσπᾶται ἀπὸ τῆς εἰς ἣν ἀνήκει χρονικῆς διαδοχῆς, καὶ ὅτι πάνται ταῦται δύνανται νὰ προσαρμόζωνται ἀνεν μεταβολῆς τυνος εἰς ἄλλα χρονικὰ καὶ τοπικὰ οιμεῖα. "Οθεν χῶρος καὶ χρόνος συντιευτέονται ἐπακριβῶς, οὐδὲν δὲ περιεχόμενον αἰσθημάτων δύναται νὰ νοηθῇ ἀνεν χρονικῆς καὶ τοπικῆς συγδιατάξεως. Ἐπὶ τῆς ιδιότητος ταύτης, τῆς συναρισθεσ πρὸς τὴν χρονικὴν καὶ τοπικὴν συγδιάταξιν ταύτην, στηρίζεται ἡ ὑπὸ τοῦ Καντλού καλούμενη «προτεραιότης» τῶν μορφῶν τῆς ἐμπειρίας. Ἐπειδὴ δὲ καὶ κατὰ Κάντιον αἱ μορφαὶ αἵτινες οὐδέποτε εἶναι ιεναι, οὐδὲ δύνανται νὰ νοηθῶσιν ὡς μορφαὶ ἐστερημέναι περιεχομένου αἰσθημάτων, ἡ προτεραιότης αὐτῶν δύναται νὰ ἐξαρτηθῇ ἀκριβῶς μόνον ἐκ τῆς περιστάσεως, ὅτι αἵτινες ἀνήκουσιν εἰς σᾶσσαν ἐμπειρίαν¹.

"Εννοεῖται οὖκοθεν, ὅτι ἡ παραγωγὴ τῶν συστατικῶν ἐκείνων τῆς ἐμπειρίας στοιχείων κατ' οὐδένα τρόπον εἶναι δυνατόν νὰ γίνεται αἰσθητή. "Οπως τὰ αἰσθήματα, οὕτως ὁ χρόνος καὶ ὁ χῶρος δίδονται πραγματικῶς εἰς ἡμᾶς ἐν τῷ περιεχομένῳ

1. Πρβλ. τὴν ἡμετέραν διατριβὴν «Was soll uns Kaut nicht sein?» Phil. Stud. VIII., σελ. 34 καὶ ἀφεξῆς.

τῶν παραστάσεων. "Οθεν πᾶσα προσπάθεια ἡμῶν, ὅπως παράγωμεν ταῦτα πάντα ἐκ διανοητικῶν λειτουργιῶν, ἐκ τῶν προτέρων δεδομένων, θὰ ἥτο παρομοία πρὸς τὴν ἀπόπειραν, ὅπως ἐκ τῶν προτέρων συναγάγωμεν τὸ αἴσθημα τοῦ ἔρυθροῦ καὶ τοῦ χυανοῦ. Ἀντιστρόφως δὲ, οἵ τύποι τῆς νοήσεως ἡμῶν κατὰ τοιοῦτον τρόπον συνδέονται πρὸς τὰς ἴδιότητας τῶν ἡμετέρων παραστάσεων, ὥστε οὐδέποτε θὰ καθίστατο εἰς ἡμᾶς νοητὸς διτρόπος, καθ' ὃν προβαίνομεν εἰς συνδετικὰς καὶ συγχριτικὰς ἐνεργείας, ἐὰν τῇ πρός τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν μορφὴν σχετιζομένη ἐμπειρία δὲν παρεῖχεν εἰς ἡμᾶς κατάλληλον πρὸς τοῦτο ὕλην. Τὸ πᾶν στηρίζεται ἐνταῦθα ἐπί τινος ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως: ἀνεν παραστάσεων οὐδειμία νόησις, ἀνεν νοήσεως οὐδεμία παράστασις. Ἡ θεωρία τῆς γνώσεως δὲν κέντηται νὰ δώσῃ λόγον περὶ τῆς φύσεως τῆς νοήσεως καὶ τῆς ἐμπειρίας. "Οπος ὁς πρὸς τὴν νόησιν ἀποσκοπεῖ αὖτη τὴν ἔξαρσίβωσιν τῶν ἴδιοτήτων τοῦ πνεύματος, οὕτω καὶ ὁς πρὸς τὴν ἐμπειρίαν ἔργον ταύτης εἶνε ἡ ἔξεύρεσις τῶν δρῶν, δυνάμει τῶν δποίων τῇ ἀρχικῶς ἐνιαίᾳ καὶ ἐν τῇ παραστάσει τὴν ἑαυτῆς ἐνότητα πάντοτε διατηρούσσα ἐμπειρία ἀναλύεται εἰς τὰ συστοτικὰ αὗτῆς μέρη, ἀτινα ἔξαρτῶνται ἀπ' ἄλλήλων διὰ ποικίλων λογικῶν σχέσεων. Αἱ αὗται δὲ μεταξὺ ἴδιοτητες καθιστῶσιν ἐφικτὴν τὴν ἀνάλυσιν τῆς ἐμπειρίας εἰς τοὺς δύο αὗτῆς παράγοντας καὶ παρέχουσιν ἐν ταύτῳ εἰς μὲν τὸν χῶρον καὶ χρόνον τὴν τυπικὴν αὐτῶν, εἰς δὲ τὴν αἴσθησιν τὴν ὑλικὴν αὐτῆς σημασίαν.

"Ἡ πρωτογόνος ἐμπειρία περιλαμβάνει ποικίλον περιεχόμενον ἐν ἀδιασπάστῳ ἐνότητι, καὶ ἐν τούτοις ἐρέσει ἐν ἑαυτῇ συγχρόνως τοὺς δρους τῆς ὑπὸ τῆς νοήσεως συντελουμένης διακρίσεως. Ἐντεῦθεν προκύπτει καταφανῶς, διτι οἵ γενικώτεροι νόμοι τῆς νοήσεως, ἥτοι δι νόμος τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἀντιφάσεως, στηρίζονται τόσον ἐπὶ τῆς ὕλης δύσον καὶ ἐπὶ τῆς μορφῆς τῆς ἐμπειρίας. Αἱ εἰς τὴν διμοιότητα καὶ τὴν διαφορὰν ἀφορῶσαι κρίσεις ἡμῶν δύνανται νὰ σχετίζωνται τόσον πρὸς καθαρὰν αἰσθήματα καὶ πρὸς χρονικὰς καὶ τοπικὰς μορφάς, δύσον καὶ πρὸς πλήρες περιεχόμενον τῆς ἐμπειρίας, ἐν τῷ δποίῳ ἀμφότεροι οἵ μνημονευθέντες παράγοντες συνδέονται στενῶς πρὸς ἄλλήλους.

3. Ἔξελιξις τῶν θεμελιωδῶν μαθηματικῶν θυνοιῶν.

Μετὰ τὴν διάνοισιν τῶν τυπικῶν ἀπὸ τῶν ὑλικῶν στοιχείων τῆς γνώσεως γεννᾶται ἀμέσως τῇ πιθανότης τῶν συνθετικῶν